

ตลาด สินค้าอุปโภคบริโภค และการก่อกบฏในล้านนา ภายใต้การปกครองของสยาม

นัทฐิญา แก้วแกมทอง¹
นภนต์ ภูมมา²

บทคัดย่อ

บทความนี้ดำเนินตามการวิเคราะห์ของคาร์ล โปแลนด์ (Karl Polanyi) ในหนังสือ เมื่อโลกพลิกผัน: การปฏิวัติอุตสาหกรรม จุดกำเนิดการเมืองและเศรษฐกิจปัจจุบัน (*The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*) เพื่อเสนอว่ากบฏพญาผาบที่เกิดขึ้นใน พ.ศ.2432 และกบฏเงี้ยวที่เกิดขึ้นใน พ.ศ.2445 นั้นเป็นผลพวงของความเคลื่อนไหวไปข้างหน้า (movement) ที่ถูกผลักดันโดยสยาม เพื่อให้เกิดตลาดที่กำกับดูแลตัวเอง (self-regulating market) ในดินแดนล้านนา ในช่วงเวลาดังกล่าว สยามดำเนินนโยบายหลายประการเพื่อเร่งกระบวนการกลายเป็นสินค้าของพื้นที่ป่า แรงงาน และเงิน ซึ่งโปแลนด์เรียกว่าสินค้าอุปโภคบริโภค (fictitious commodity) นี่ส่งผลให้ตลาดที่เคยฝัง (embedded) เป็นส่วนหนึ่งของสังคมกลายเป็นตลาดที่ถูกผลักออกจากสังคม (disembedded market) การพลิกผันครั้งใหญ่นี้ทำลายเยื่อใยของโครงสร้างสังคม (fabric of society) ที่เคยยึดโยงผู้คนเข้ากับสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัว กบฏทั้งสองครั้งจึงเกิดขึ้นในฐานะกระแสตอบโต้ (countermovement) เพื่อรักษาและทวงคืนความสัมพันธ์ทางสังคมที่กำลังสลายตัวลง

คำสำคัญ: กบฏพญาผาบ กบฏเงี้ยว ตลาด สินค้าอุปโภคบริโภค

¹ ศิษย์เก่าคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
<Email: natthiya.k520@gmail.com>

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สังกัดคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
<Email: naphonp@econ.tu.ac.th>

Market, Fictitious Commodities, and the Rebellions in Lanna under the Governance of Siam

Nattiya Kaewkaemthong³

Naphon Phumma⁴

ABSTRACT

Following Karl Polanyi's analysis in his *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*, this paper argues that the Phaya Phap rebellion in 1889 and the Ngiao rebellion in 1902 were the consequences of the movement pushed by the Siamese government to establish the self-regulating markets in Lanna. During this period, Siam implemented various policies in order to expedite the commodification process in forest areas, labor, and money referred to by Polanyi as fictitious commodities. As a result, markets that had been embedded as a part of the society were compelled to be disembedded market. This great transformation destroyed the fabric of society which had bonded people with all subjects around them. Both rebellions hence occurred as countermovements aiming at preserving and restoring the eroding social relations.

Keywords: Phaya Phap Rebellion, Ngiao Rebellion, Market, Fictitious Commodity

³ Former student, Faculty of Economics, Thammasat University
<Email: natthiya.k520@gmail.com>

⁴ Assistant Professor, Faculty of Economics, Thammasat University
<Email: naphonp@econ.tu.ac.th>

1. บทนำ: เมื่อไม่สามารถอพยพหนีได้อีกต่อไป กบฏจึงเกิดขึ้น

ในเดือนกันยายน พ.ศ.2432 ณ แขวงเมืองนครเชียงใหม่ พญาผาบผู้ทำหน้าที่เป็นแคว้น (กำนัน) และแก้วบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ของแขวงจอม แขวงคือ และแขวงกอก ได้สั่งการให้หนานปัญญาขุนเมือง เป็นผู้นำกำลังคนราว 50 คน ไปชิงตัวอ้ายตัน อ้ายกองแก้ว อ้ายคำ และย้าหล้า ผู้ถูกน้อยวงษ์ซึ่งได้รับมอบหมายจากรัฐบาลสยาม ให้ทำหน้าที่เป็นเจ้าภาษีในท้องที่ซึ่งให้ใส่ชื่อคาคุมตัวไว้เพราะไม่สามารถชำระภาษีได้ หลังจากที่ชิงตัวผู้ถูกจองจำทั้งสี่ออกมาได้ ความไม่พอใจต่อรัฐบาลสยามในหมู่ชาวนา ผลักดันให้พญาผาบยกกระบัตรขอเรียกร้องโดยประกาศว่าเหล่าชาวนาจะไม่ยอมเสียภาษีให้กับสยาม เมื่อการประท้วงขยายวงกว้างขึ้น น้อยวงษ์จึงไปขอกำลังพลจากขุนนางสยามที่ประจำอยู่ในเมืองเชียงใหม่มาจัดการกบฏ ในขณะที่ผู้นำในระดับท้องถิ่นของเมืองเชียงใหม่หลายคน ได้แก่ พระยาขัติยะ (แคว้นแม่คือ) ท้าววิไชย (แก้วบ้านปาง) พระยารัตนคูลา (แก้วบ้าน) พระยาจินใจ (แคว้นจอม) พระยาชมภู (แก้วหัวฝาย) และท้าวเชื่อนคำ (แคว้นกอก) นำชาวบ้านในการดูแลของตนเข้าร่วมกับกองกำลังของพญาผาบ หลังจากนั้นไม่นาน พญาผาบนำกำลังคนบุกเมืองเชียงใหม่ อันนำไปสู่การสู้รบระหว่างชาวนากับทหารของรัฐบาลสยาม แต่ด้วยอาวุธที่ล้าสมัย และกำลังพลที่น้อยกว่า กองทัพพญาผาบ กลับถูกโจมตีแตกพ่ายโดยกองกำลังของเจ้าอุปราชตรีรัตน์และเจ้าบุตรหลาน “ทำให้ผู้คนเสียชีวิตจำนวนมาก เลือดไหลลงแม่น้ำคือแดงฉาน จนได้กลิ่นคาวเลือดในที่รบ” (Tantikul, 2003, p. 16) การลุกฮือครั้งนี้เป็นที่รู้จักกันในชื่อกบฏพญาผาบ หรือกบฏพระยาปราบสงคราม หรือกบฏชาวนา

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2445 ณ เมืองแพร่ นายร้อยสลาไปไชย นายร้อยปู้อ นายร้อยจองคำ นำกำลังพลชาวเงี้ยว (ชาวไทใหญ่) เข้ายึดเมืองแพร่ และทำลายทรัพย์สินราชการ สำนเนาโทรเลขของข้าหลวงในเมืองแพร่นามว่าพระยาศรีสุริยราชวรานุรักษ์ (Srisuriyatchawaranuwat, 1902, p. 126) ส่งถึงรัฐบาลสยามในวันที่ 27 กรกฎาคม เล่าว่าผู้ก่อกบฏให้ร้องป่าวประกาศตั้งแต่ประตูไชยในเมืองแพร่ว่า “แม้พบคนนอกจากคนไทยก็ไม่ฆ่าอันตราย ถ้าเป็นคนไทยถึงเป็นเด็กก็ฆ่าเสีย”⁵

⁵ “คนไทย” ในประโยคนี้หมายถึงคนที่มีพื้นเพมาจากสยาม คนที่มีพื้นเพอยู่ภาคเหนือเรียกว่าคนเมืองไม่ได้เป็นกลุ่มเป้าหมายของผู้นก่อกบฏ ดังที่มีระบุในจดหมายราชการ เช่น หลวงวิเศษภูธร (Visetphuthorn, 1902, p. 245) กล่าวว่า “เงี้ยวจะฆ่าแต่ไทย คนเมืองไม่ฆ่า พลเมืองได้ทราบก็พากันแตกหนีคุ่มไม้ติด” แต่ก็มีกรณียกเว้นที่กล่าวว่าคนเมืองก็ถูกเงี้ยวฆ่าด้วย เช่น เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (Surasak Montri, 1902c, pp. 386–387) ระบุว่า “พวกเงี้ยว... ก็กลับเข้ามาในวัดเที่ยวหาคนไทยไม่ได้ ฆ่าคนเมืองเอาฤกษ์เสียคนหนึ่ง”

นอกจากนี้ยังพบว่าตำรวจถูกฆ่าตายและคนไทยถูกสังหารไปแล้วสามสิบคน ทางฝั่งเจ้านายเมืองแพร่ก็ไม่ช่วยเหลืออะไร ส่วนชาวบ้านในเมืองก็ไม่ได้แตกตื่นใช้ชีวิตกันตามปกติ สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้นเมื่อผู้ก่อกบฏแจ้งว่าอีก 2-3 วัน จะพาพวกมาเพิ่มอีก 3,000 คน แล้วจะขยายการจลาจลไปยังเมืองข้างเคียงอย่างอุตรดิตถ์ (อุตรดิตถ์) เหตุการณ์ดำเนินไปถึงเดือนสิงหาคมเมื่อผู้ก่อกบฏบุกไปถึงเขตแดนระหว่างเมืองแพร่กับเมืองลำปาง จนนำไปสู่การลุกฮือเกิดขึ้นในหลายเมือง ได้แก่ “ลำปาง เชียงใหม่ เชียงแสน พะเยา เชียงคำ เชียงของ” (Samnieng, 2001, p. 92) ในบันทึกของหลวงจันทรามาศย์ (Chandramart, 1902, p. 259) ระบุว่า เป็นที่โจษจันกันว่า การจลาจลในล้านนาเกิดขึ้นจากการร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ “พวกข้าหลวงฝรั่งเศสตามฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง” กับ เหล่า “เจ้าหลวง” ในล้านนา “ตามลำพังพวกเงี้ยวเท่านั้นไม่กล้าหาญถึงเพียงนี้เป็นแน่” ไม่นานหลังจากนั้น รัฐบาลสยามส่งเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) พร้อมกำลังคนและอาวุธมาปราบปรามกบฏได้สำเร็จ ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐที่รุนแรงที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์สยามครั้งนี้เป็นที่รู้จักกันในชื่อกบฏเงี้ยว

มูลเหตุที่เป็นที่ยอมรับแพร่หลายในแวดวงวิชาการไทยของกบฏพญาผาบก็คือ ผู้คนเกิดไม่พอใจเจ้าภาษีซ้อนน้อยวงษ์ เนื่องจากถูกบังคับให้จ่ายภาษีในรูปตัวเงินเท่านั้น ถ้าหากชาวบ้านที่ไม่มีเงินจ่ายก็จะถูกลงโทษอย่างทารุณ ดังเช่นที่มีการอ้างถึงในฐิติหัตถ์ ชูชาติ (Choochart, 1979, p. 56) ว่า “อ้ายตัน อ้ายกองแก้ว อ้ายคำ และอ้ายหล้าไม่มีเงินเสียภาษี พวกเจ้าภาษีจึงจับกุมบุคคลทั้ง 4 ใส่ขื่อมือและเท้าไว้ ... ทนทุกข์ตากแดดตากฝนประมาณ 4-5 วัน” ในขณะที่มูลเหตุที่เป็นที่ยอมรับกันในแวดวงวิชาการไทยของกบฏเงี้ยวก็คือ สยามจำกัดอำนาจเจ้าเมืองในการควบคุมแรงงานและปฏิบัติตามข้อตกลงที่ระบุสิทธิของชาวอังกฤษดังที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้ชาวเงี้ยวซึ่งเลือกอยู่ใต้บังคับของชาติตะวันตกเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์แรงงานโดยเจ้าเมืองท้องถิ่นจะถูกตัดสิทธิในการเข้าใช้พื้นที่ป่าและการบุกเบิกไร่นา ในขณะที่คนที่ไม่มีหลักฐานรับรองว่าอยู่ใต้บังคับของชาติตะวันตกก็จะถือว่าเป็นชาวสยามและต้องจ่ายค่าแรงแทนเกณฑ์สูงถึง 4 บาทต่อปี เนื่องจากได้รับผลกระทบจากนโยบายเหล่านี้ ชาวเงี้ยวจึงร่วมมือกับเจ้าเมืองฝ่ายเหนือเพื่อต่อต้านสยาม (Raksat, 1989) ผู้เขียนเห็นว่า มูลเหตุที่เป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการไทยของเหตุการณ์ทั้งสองมีลักษณะร่วมกัน นั่นคือ ความพยายามขยายอิทธิพลของสยามทำให้ผู้ก่อกบฏ (ในกรณีนี้คือชาวนาและเงี้ยว) เสียประโยชน์มากกว่าที่จะยอมรับได้ พวกเขาจึงลุกฮือเพื่อต่อต้าน และการต่อสู้กับรัฐทำให้พวกเขากลายเป็นกบฏ

ผู้เขียนเห็นว่าลักษณะร่วมนี้ประกอบด้วยสองส่วน ส่วนแรกคือกบฏเกิดจากการขยายอิทธิพลของสยาม ส่วนที่สองคือกบฏเกิดจากการที่ผู้ก่อกบฏเสียประโยชน์มากเกินไปที่จะยอมรับได้ ผู้เขียนยอมรับส่วนแรก กล่าวคือ ชัดเจนว่ากบฏทั้งสองครั้งคือการต่อต้านการรุกรานของอำนาจจากสยามในหัวเมืองล้านนา แต่ผู้เขียนสงสัยว่าส่วนที่สองนั้นถูกต้องเพียงใด โดยเฉพาะเมื่อตั้งคำถามว่า การเปลี่ยนแปลงอัตราภาษีและวิธีการเก็บภาษี (ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นเหตุแห่งความยากลำบากของเหล่าชาวนาอันนำไปสู่กบฏพญาผาบ) และการเปลี่ยนแปลงนโยบายการเกณฑ์แรงงานและนโยบายการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากรจากป่า (โดยเฉพาะไม้สักซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นเหตุแห่งความยากลำบากของชาวเงี้ยวอันนำไปสู่กบฏเงี้ยว) พังสร้างความยากลำบากให้แก่ผู้คนจริงหรือ⁶

อันที่จริง อัตราภาษีและวิธีการเก็บภาษี นโยบายการเกณฑ์แรงงาน และกฎเกณฑ์ในการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากรจากป่า ล้วนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในประวัติศาสตร์ล้านนา การเปลี่ยนแปลงแทบทุกครั้งกระทบวิถีชีวิตของผู้คน หลายครั้งสร้างความยากลำบาก⁷ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ผู้คนจะมีปฏิกิริยาตอบโต้การกระทำของรัฐ

⁶ เมื่อใช้ “มูลเหตุที่เป็นที่ยอมรับแพร่หลายในแวดวงวิชาการไทย” ผู้เขียนมีได้หมายความว่า “ความพยายามขยายอิทธิพลของสยาม” เป็นมูลเหตุที่ได้รับการยอมรับเพียงประการเดียวของการก่อกบฏ อันที่จริง การศึกษาในยุคหลังชี้ให้เห็นสาเหตุอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดกบฏ เช่น ชัยพงษ์ ลำเนียง (Samnieng, 2021, pp. 79–84) ชี้ว่าภัยแล้ง ความอดอยาก และข้าวราคาแพง ก็มีส่วนในการทำให้เกิดกบฏเงี้ยว อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนใช้ “มูลเหตุที่เป็นที่ยอมรับแพร่หลายในแวดวงวิชาการไทย” เพราะต้องการที่จะชี้ว่านี่คือมูลเหตุของการก่อกบฏที่ผู้คนในแวดวงยอมรับแพร่หลายที่สุด

⁷ กรณีการเปลี่ยนแปลงนโยบายภาษี เช่น เมื่อพม่าเริ่มเข้าปกครองล้านนา ก็สั่งให้เก็บภาษีกับชาวบ้านเหมือนที่เคยเก็บกันก่อนที่ล้านนาจะเสียเอกราชให้กับพม่าเพื่อให้ผู้คนไม่ประสบกับความยากลำบากจนเกินไป แต่เมื่อเวลาผ่านไป พม่าเปลี่ยนแปลงนโยบายการปกครองหลายประการ เช่น ต้องการลดอำนาจท้องถิ่น ต้องการสร้างตนให้เข้มแข็ง หรือต้องการหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากล้านนาเพิ่มมากขึ้น จึงได้เพิ่มอัตราภาษีขึ้นทำให้ “ตั้งแต่เอ็งแซขึ้นเป็นมหาธรรมอ่องวะนี้ล้านนาไทยเราเป็นทุกข์ไปแลครั้งละน้อยแต่นั้นมาแลเหตุว่าได้เก็บเบียดเบียนมา...” (Boontosang, 2007, pp. 77–78) กรณีการเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับแรงงานที่ส่งผลเสียต่อการดำรงชีวิตผู้คนอย่างชัดเจนคือการเกณฑ์แรงงานในยามสงคราม เช่น ลัตตาวัลย์ แซ่เซียว (Saesiew, 2002, p. 101) กล่าวว่า ในช่วงที่พม่าปกครองล้านนา พระเจ้าบุเรงนองปรับเปลี่ยนระเบียบหลายประการเพื่อป้องกันแรงงานหลบหนีการเกณฑ์ หรือเมื่อล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม สวัสดิ์ อ่องสกุล (Ongsakul, 2014, p. 364) ระบุว่าเมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ที่เวียงจันทน์ใน พ.ศ.2369 ชาวล้านนาก็ถูกเกณฑ์ไปรบช่วยสยามจำนวนมาก ส่วนกรณีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการใช้ทรัพยากรจากป่าก็มีตัวอย่าง เช่น ชัยพงษ์ ลำเนียง (Samnieng, 2021, pp. 76–79)

แต่การตอบโต้ของพวกเขาคือการอพยพหรือการหลบหนีออกจากความยากลำบาก ไม่ใช่การก่อกบฏ

แน่นอนว่าผู้คนอพยพจากความยากลำบากและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่หนึ่ง ไปยังอีกพื้นที่หนึ่งก็เพราะพวกเขาเชื่อว่ายังมีบางพื้นที่ที่พวกเขาจะหลุดพ้นหรือได้รับผลกระทบน้อยลงจากสิ่งที่เกิดขึ้น ตามเหตุและผลนี้ลัทธิในช่วงเวลาที่เกิดกบฏ พญาผาบและกบฏเงี้ยวจะต้องแตกต่างไปจากลัทธิในอดีต ผู้คนจำนวนหนึ่งจะต้องรู้สึกว่ามีพื้นที่ให้หลบหนีอีกต่อไปจึงเลือกก่อกบฏซึ่งมีความเสี่ยงต่อการบาดเจ็บล้มตายนั่นคือ มีต้นทุนสูงกว่าการอพยพมาก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะต้องยิ่งใหญ่และสิ้นสะเทือนการดำรงชีวิตของผู้คนเหล่านั้นมากกว่าการเปลี่ยนแปลงนโยบายเป็นครั้งคราวที่เกิดขึ้นเป็นประจำในประวัติศาสตร์ลัทธิ การพลิกผันครั้งใหญ่ (great transformation) ที่เกิดขึ้นคืออะไรและเกิดขึ้นได้อย่างไร นี่คืคำถามที่ผู้เขียนพยายามจะตอบในบทความนี้

ใน *The great transformation: The political and economic origins of our time* คาร์ล โปแลนด์ (Karl Polanyi) ซึ่งว่าการพลิกผันครั้งใหญ่ในสังคมมนุษย์เกิดขึ้นเนื่องจากการปรากฏขึ้นของสังคมตลาด (market society) ที่ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป โดยมีเหตุสำคัญก็คือการทำให้สิ่งที่ไม่ได้มีธรรมชาติเป็นสินค้า ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเงินตรา กลายเป็นสินค้าอุปโลกน์ (fictitious commodity) ที่มีการซื้อขายในตลาด ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนผันสร้างความยากลำบากให้แก่ผู้คน และกบฏคือการตอบสนองโต้ (countermovement) เพื่อต่อต้านการพลิกผันนั้น ในส่วนที่สองซึ่งอยู่ในลำดับถัดจากบทนำนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงการพลิกผันครั้งใหญ่ของโปแลนด์ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะทำหน้าที่เป็นกรอบการวิเคราะห์ของบทความนี้ ส่วนที่สามเป็นการพรรณนาถึงสังคมและการดำรงชีวิตของชาวลัทธิก่อนถูกควมรวมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ซึ่งการแลกเปลี่ยนยังฝักตัวเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ส่วนที่สี่จะแสดงว่า ที่ดิน แรงงาน และเงินตราจะถูกทำให้กลายเป็นสินค้าอุปโลกน์ และการพลิกผันเป็นสังคมตลาดทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวลัทธิเปลี่ยนไปตลอดกาล และกบฏทั้งสองครั้งคือการตอบโต้การพลิกผันครั้งใหญ่ดังกล่าว บทสรุปจะอยู่ในส่วนที่ห้าซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายของบทความ

ระบุว่า เมื่อสยามเรียกร้องให้เจ้าเมืองแพร่ส่งช้างไปใช้ในการทำสงครามปราบฮ่อใน พ.ศ.2427 เจ้าเมืองแพร่และผู้คนที่จำต้องใช้ช้างทำงานโดยเฉพาะในการทำป่าไม้ก็ต้องประสบกับความยากลำบาก

2. กรอบการวิเคราะห์: การพลิกผันครั้งใหญ่ (great transformation) กระแสตอบโต้ (countermovement) สินค้าอุปโภคบริโภค (fictitious commodity) และคาร์ล โปแลนด์ (Karl Polanyi)

การแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างผู้คนในสังคมเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาช้านาน คราวเรือนหนึ่งเมื่อผลิตบางอย่างมาได้เกินกว่าที่จำเป็นต้องใช้ก็จะนำไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านเพื่อจะได้ผลผลิตอีกประเภทที่ตนต้องการแต่ผลิตเองไม่ได้ การแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) เช่นนี้ทำให้เกิดตลาดขึ้น ดังนั้น ตลาดจึงเป็นสถาบันหนึ่งที่ฝัง (embed) อยู่ในเยื่อใยของโครงสร้างสังคม (fabric of society) แต่ทว่าการแลกเปลี่ยนดังกล่าวเป็นเพียงหนึ่งในกิจกรรมมากมายที่เกิดขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตในสังคม เช่น ในสังคมศักดินา ผู้คนยังต้องร่นกับการใช้แรงงานรับใช้ผู้ปกครอง ต้องปฏิบัติตามความเชื่อเพื่อให้ผีบรรพบุรุษคุ้มครองไม่ให้เจ็บป่วย ต้องบวงสรวงเพื่อให้สภาพอากาศเป็นใจสำหรับการทำการเกษตร ฯลฯ การซื้อขายที่หวังผลกำไรเกิดขึ้นกับการค้าระยะไกล (long-distance trade) ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกดำเนินการโดยรัฐและพ่อค้าไม่กี่คนในสังคม คาร์ล โปแลนด์ (Polanyi, 2016, p. 80) กล่าวว่า นั่นทำให้ “การต่อรองแลกเปลี่ยนก็อาจเป็นหลักการรอง ๆ ในสังคมโดยที่หลักการอื่น ๆ มีอิทธิพลมากกว่าก็ได้”

การพลิกผันครั้งใหญ่ในสังคมเกิดขึ้นพร้อมกับการปรากฏตัวของสังคมตลาด ซึ่งหมายถึงสังคมที่ถูกขับเคลื่อนโดยแรงจูงใจในการหาผลประโยชน์จากตลาด นั่นทำให้การซื้อขายแลกเปลี่ยนผ่านระบบตลาดเป็นกิจกรรมสำคัญที่ครอบงำความเป็นไปของสังคม ในทัศนะของโปแลนด์ สังคมตลาดไม่ได้เกิดขึ้นด้วยตัวเอง แต่รัฐมีบทบาทสำคัญที่ทำให้สังคมตลาดเกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อกำลังการผลิตพัฒนาไปถึงจุดหนึ่ง การดำเนินเศรษฐกิจแบบยังชีพไม่สามารถหล่อเลี้ยงสังคมให้ก้าวไปข้างหน้าได้อีกต่อไป รัฐจึงพยายามปลดปล่อยกำลังการผลิตของสังคมโดยการผลักดันให้เกิดตลาดที่กำกับดูแลตัวเอง (self-regulating market) ขึ้นโดยเฉพาะในหมู่ปัจจัยการผลิต เนื่องจากเชื่อมั่นว่าปัจจัยการผลิตเหล่านี้จะถูกลำไยไปใช้เพื่อการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพเมื่อถูกทำให้เป็นสินค้าและถูกจัดสรรผ่านกลไกตลาด การล้อมเขตที่ดิน (enclosure) ตั้งแต่ช่วงต้นของราชวงศ์ทิวเดอร์ (Tudor) ซึ่งเป็นเวลาที่ระบบศักดินา (feudal system) กำลังถดถอย เป็นตัวอย่างหนึ่งที่โปแลนด์ยกขึ้นมาเพื่อแสดงว่าที่ดินถูกทำให้เป็นสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่า แต่ทว่าการล้อมเขตที่ดินก็เป็นปรากฏการณ์ที่คาร์ล โปแลนด์ (Polanyi, 2016, p. 49) เรียกว่า “การปฏิวัติของคนรวยต่อคนจน” ผู้คนมากมายถูกขับไล่ออกจากที่ดินส่วนรวม (commons) ความยากลำบากที่ผู้คน

เหล่านี้เผชิญเป็นตัวกระตุ้นให้พวกเขาตื่นรนเพื่อเรียกร้องที่ซุกหัวนอนของตนเอง ความเคลื่อนไหวไปข้างหน้าเพื่อให้เกิดการขยายตัวของตลาดที่กำลังดูแลตัวเองได้ ทำลายเยื่อใยของโครงสร้างสังคม กระแสตอบโต้อันเป็นการขัดขวางการขยายตัวของตลาดจึงเกิดขึ้นเพื่อรักษาเยื่อใยของโครงสร้างสังคมเอาไว้ นี่คือนวนคิดที่เป็นที่รู้จักกันในชื่อ ความเคลื่อนไหวกระแสดู (double movement)⁸

กระแสตอบโต้เกิดขึ้นอย่างรุนแรงเมื่อสิ่งที่ไม่ได้มีธรรมชาติเป็นสินค้าถูกทำให้เป็นสินค้า โปแลนด์เรียกสินค้านี้ว่าสินค้าอุปโภคบริโภค ซึ่งประกอบไปด้วยปัจจัยที่สำคัญสำหรับกระบวนการผลิตในปัจจุบันสามประการ ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเงิน ซึ่งผู้เขียนสามารถอธิบายว่าการที่ทั้งสามสิ่งถูกแปลงให้เป็นสินค้าจะทำลายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งรอบตัวได้ดังนี้

1) ที่ดินคือปัจจัยการผลิตที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ เพราะฉะนั้น ตามธรรมชาติ ผู้ที่จะใช้ประโยชน์จากที่ดินจะเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้ ๆ หรืออยู่บนที่ดินผืนนั้น การทำให้ที่ดินเป็นสินค้าคือการอุปโภคบริโภคกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินขึ้นมาทำให้ผู้ที่มิกรรมสิทธิ์เหนือที่สามารถกำหนดให้การใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นไปตามที่ตนต้องการ นั้นอาจหมายถึงตนได้ประโยชน์จากที่ดินที่ตนครอบครองทั้ง ๆ ที่อาจจะไม่รู้จักรัที่ดินที่ผืนนั้นเสียด้วยซ้ำ ในขณะที่เดียวกันก็ห้ามผู้ที่เคยอาศัยที่ดินผืนนั้นในการทำกินไม่ให้เข้ามาใช้ประโยชน์จากที่ดิน ความสัมพันธ์ระหว่างที่ดินกับผู้ที่สามารถเข้าถึงที่ดินได้ทางกายภาพจึงถูกทำลายลงไป

2) แรงงานคือกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ตามธรรมชาติ ผู้คนมีอำนาจในการตัดสินใจว่าในแต่ละชั่วโมงหรือในแต่ละช่วงเวลาตนจะทำอะไรบ้าง นั่นคือ มีอำนาจในการควบคุมแรงงานของตนเอง แต่เมื่อแรงงานถูกทำให้เป็นสินค้าที่มีการซื้อขายในตลาด อำนาจในการควบคุมแรงงานของตนเองถูกพรากไปจากเจ้าของแรงงาน เขาไม่สามารถกำหนดได้ว่าตนจะทำอะไร และไม่ได้รับผลตอบแทนจากการใช้แรงงาน การเสียอำนาจในการควบคุมแรงงานหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนกับแรงงานจึงถูกทำลายลงไป

⁸ งานที่อธิบายการลุกฮือขึ้นต่อต้านของผู้คนเกิดผ่านแนวคิดสินค้าอุปโภคบริโภคมีอยู่ไม่มากนัก ยกตัวอย่างเช่น Langthaler and Elke Schüßler (2019) อธิบายความเคลื่อนไหวกระแสดูจากการขยายพื้นที่ปลูกถั่วเหลืองในบราซิล Goodwin (2020) กล่าวถึงผลจากการปฏิรูปที่ดินในประเทศเอกวาดอร์ และ Osborne and Shapiro-Garza (2017) กล่าวถึงการจ่ายค่าตอบแทนนิเวศบริการ (Payment for ecosystem services: PES) ผ่านตลาดของการปลูกป่าเพื่อขายคาร์บอนเครดิต เป็นต้น

3) เงินคืออำนาจซื้อ (purchasing power) ตามธรรมชาติ เมื่อผู้คนลงแรงผลิตอะไรบางอย่าง พวกเขาสามารถนำสิ่งที่เขาผลิตได้ไปซื้อ นั่นคือไปแลกเอาสิ่งอื่นได้ การทำให้เงินเป็นสินค้าหมายความว่า พวกเขาสามารถนำแรงงานในอนาคตของพวกเขาเป็นอำนาจซื้อในปัจจุบันเช่นเดียวกับที่สามารถทำให้แรงงานในปัจจุบันกลายเป็นอำนาจซื้อในอนาคตผ่านตลาดกู้ยืม แต่ในการทำสิ่งดังกล่าว พวกเขาต้องรักษอำนาจซื้อไว้ในรูปของเงิน นั่นหมายความว่ากิจกรรมนานาประการในชีวิตประจำวันของพวกเขา กลายเป็นสิ่งไร้ค่าทางเศรษฐกิจหากไม่สามารถแปลงเป็นเงินได้ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนกับผลผลิตของแรงงานจึงถูกทำลายลง

การปรากฏขึ้นของสินค้าอุปโภคบริโภคและสังคมตลาดจึงเป็นการสร้างตลาดที่ถูกผลัดออกจากสังคม (disembedded market) ซึ่งเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับตลาดที่ฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและธรรมชาติของมนุษย์ (embedded market) คาร์ล โปแลนด์ (Polanyi, 2016, p. 80) กล่าวว่า “แทนที่ระบบเศรษฐกิจจะฝังอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมกลับฝังอยู่ในระบบเศรษฐกิจ” การผลัด (disembeddedness) ที่รุนแรงอาจนำมาซึ่งการตอบโต้ในรูปของการลุกฮือและการก่อกบฏดังที่เกิดขึ้นในหัวเมืองลำนานา

3. ที่ดิน แรงงาน และเงินในดินแดนลำนานาก่อนการเกิดขึ้นของกบฏ

ก่อนการเข้ามาของสยาม ที่ดิน แรงงาน และเงินเป็นปัจจัยการผลิตที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดในระบบเศรษฐกิจลำนานา อันที่จริงความสัมพันธ์ของปัจจัยการผลิตทั้งสามประการเกี่ยวพันกับการปกครองในลำนานาด้วย

สร้อยดี อ่องสกุล (Ongsakul, 2014, pp. 211–213) อธิบายว่า ตามหลักการแล้วกษัตริย์หรือเจ้าครองนครคือผู้ที่มีอำนาจเหนือที่ดินทั้งมวลและใช้ที่ดินเป็นเครื่องมือสำหรับการปกครอง โดยกษัตริย์จะแต่งตั้งขุนนางตำแหน่งต่าง ๆ ขึ้นมาดูแลความเรียบร้อยและแต่งตั้งเจ้าเมืองไปกินเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน เหล่าขุนนางและเจ้าเมืองจะได้รับการจัดสรรที่ดินเรียกว่า “นาขุมการเมือง” เป็นการตอบแทนในการทำการราชการ ซึ่งขุนนางก็สามารถนำที่ดินเหล่านี้ไปทำการผลิตเพื่อสร้างประโยชน์แก่ตน แต่ทว่า ไม่สามารถส่งต่อให้แก่ทายาทหรือนำไปบริจาคได้ และเมื่อเสียชีวิตก็ต้องถวายที่ดินเหล่านั้นคืนแก่กษัตริย์ นอกจากนี้ กษัตริย์ยังมีสิทธิ์เรียกคืนที่ดินที่ไม่ถูกใช้งานเพื่อจัดสรรให้กับผู้อื่น การส่งต่อสิทธิ์ในการใช้ที่ดินของไพร่ไปยังทายาทสามารถกระทำได้หากกษัตริย์อนุญาต ไม่เพียงแต่พื้นที่เพาะปลูกเท่านั้น พื้นที่ป่าก็เป็นของกษัตริย์ ซึ่งกษัตริย์สามารถกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้พื้นที่

ป่าได้ตามที่เห็นสมควร เช่น ให้ไพร่ที่บุกเบิกพื้นที่ป่าสำหรับการเกษตรไม่ต้องเสียส่วย ในช่วงสามปีแรก หรือให้อนุญาตแก่นายทุนมาตัดไม้สัก ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ระบบการจัดสรรที่ดินดังกล่าวไม่ได้วางอยู่บนหลักการว่าด้วยกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลดังเช่น ในปัจจุบัน กล่าวคือ ถึงแม้ผู้คนมีสิทธิ์ครอบครองที่ดินที่ตนใช้ทำมาหากินแต่ไม่ได้มีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินดังกล่าว ขณะที่ ถึงแม้ “แผ่นดินทั้งหมดเป็นของท้าวพระยามหากษัตริย์” (Choochart, 1984, p. 358) แต่การครอบครองที่ดินหรือผืนป่าไม่ได้วางอยู่บนหลักการกำหนดเขตเส้นแบ่งอาณาเขตเพื่อกำหนดกรรมสิทธิ์ดังเช่น ในปัจจุบัน ผืนป่าส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเป็นที่ส่วนรวมที่ถึงแม้กษัตริย์จะกำหนดกฎเกณฑ์บางประการ⁹ แต่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นก็ยังสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้

แรงงานเป็นปัจจัยการผลิตที่ขาดแคลนและมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับ เศรษฐกิจล้านนา แรงงานของไพร่แต่ละคนจะถูกใช้เพื่องานสองกลุ่ม กลุ่มแรกคือ การใช้แรงงานเพื่อตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ อีกกลุ่มหนึ่ง คือ การถูกเกณฑ์ไปทำงานให้กับมูลนายในรูปของส่วยแรงงาน ระยะเวลาที่ถูกเกณฑ์ก็ต่างกันในแต่ละยุคสมัย เช่น กฎหมายมังรายศาสตร์ระบุว่าไพร่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานหลวง 10 วัน และได้กลับไปทำงานของตนเองอีก 10 วัน แต่ในสมัยพระเจ้าเจ็ดตน ในแต่ละปีไพร่จะถูกเกณฑ์ 1-4 เดือน (Ongsakul, 2014, p. 198) การเกณฑ์แรงงานไพร่เป็นไปอย่างเข้มงวดโดยแบ่งไพร่ตามพื้นที่ที่ไพร่อาศัย การสลับระหว่างแรงงานเกณฑ์กับแรงงานเพื่อตนเองทุก ๆ 10 วัน แสดงนัยว่าระยะทางจากบ้านหรือที่อยู่อาศัยไปยังสถานที่ที่ถูกเกณฑ์ไปใช้แรงงานจะต้องไม่ไกลจนเกินกว่าที่จะเดินทางได้โดยสะดวก อย่างไรก็ตามหากไพร่คนใดอาศัยอยู่ห่างไกลจนไม่สามารถเดินทางได้โดยสะดวก (ซึ่งในดินแดนล้านนาที่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าทึบไพร่เหล่านี้มีอยู่มากมาย) มูลนายอาจจะเรียกร้องให้ไพร่ส่งของป่าในฐานะส่วนทดแทนแทนการเข้ามาใช้แรงงาน

เจ้าเมืองทำรายได้เป็นกอบเป็นกำจากการค้าของป่า โดยมีคู่ค้าคือพ่อค้าชาวเงี้ยว (ไทใหญ่) ฮ่อ พม่า อินเดีย ซึ่งเดินทางไปมาเพื่อทำธุรกิจบนเส้นทางการค้าทางไกล พวกเขาสามารถเดินทางเพื่อค้าขายได้ก็เพราะถูกถือว่าเป็นชาวต่างชาติจึงไม่ถูกเกณฑ์แรงงานเพื่อรับใช้มูลนาย พ่อค้าเหล่านี้ติดต่อกับเจ้าเมืองและขุนนาง

⁹ ดังที่ ชูสิทธิ์ ชูชาติ (Choochart, 1984, p. 358) ยกตัวอย่างเกี่ยวกับค่าปรับ “เช่น ลักลอบตัดไม้สัก เสียค่าปรับตันละ 300 เปี้ย ไม้ตะเคียนตันละ 660 เปี้ย...ลักลอบฆ่า ควายป่า วัวแดง เสียค่าปรับตัวละ 100 กวางตัวละ 72 เงิน ฮีเก้งตัวละ 220 เงิน หมูป่าตัวละ 72 เงิน”

เพื่อค้าสิ่งที่ถูกผูกขาดไว้และติดต่อกับชุมชนเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ไม่ได้ถูกจำกัด กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนทำให้เกิดชุมชนการค้าในท้องถิ่น หมายความว่า การค้าทางไกลระหว่างผู้คนในล้านนาทั้งที่เป็นเจ้านายและชาวบ้านกับเหล่าพ่อค้าเร่เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่การซื้อขายจำพวกนี้ยังมีสัดส่วนน้อยเมื่อเทียบกับการแลกเปลี่ยนกันเองในท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนระหว่างผู้คนในท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณมีลักษณะต่างตอบแทน อย่างไรก็ตามกิจกรรมในตลาดเป็นหนึ่งในกิจกรรมหลากหลายประเภทที่ผู้คนทำในแต่ละวัน รัตนพร เศรษฐกุล (Setthakul, 2009, pp. 123–124) กล่าวว่า แม้แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมารทรงตั้งข้อสังเกตว่าความคิดในการค้าขายของผู้คนเป็นเพียงความคิดในระยะสั้น ทำเพียงเพื่อหาเลี้ยงชีพไปเป็นครั้ง ๆ เท่านั้น ไม่มีความตั้งใจที่จะค้าขายเพื่อตั้งตัวให้ได้เหมือนชาวจีนหรือยุโรป โฮลต์ ฮาลเลตต์ (Hallet, 2021, pp. 100–103) บันทึกว่าในช่วงทศวรรษ 2420 ตลาดท้องถิ่นของชาวบ้านมีเพียงของพื้นบ้าน สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นของที่ผลิตในชุมชน เช่น มันเทศ แตงกวา พักทอง และหัวหอม เป็นต้น วางขายอยู่บนพื้นที่รองด้วยใบตอง บางส่วนในตลาดจะมีผู้หญิงที่นำเบ็ด ห่าน ข้าว ขี้ผึ้ง และผลไม้ตามฤดูกาลมาด้วย ส่วนตลาดเนื้อจะเข้าได้เฉพาะพวกผู้ชายเท่านั้น ในตลาดเนื้อจะขายหมู ปลา กบ และบางครั้งก็จะมีเนื้อกวางมาขายด้วย ในขณะที่ร้านค้าในตลาดเป็นของชาวจีนและพม่า สินค้าที่พบคือธูป พัด ผ้าฝ้ายจากอังกฤษ ผ้าไหมจากจีน สินค้าจากเยอรมนีและสวีเดน เป็นต้น

การแลกเปลี่ยนในตลาดส่วนใหญ่จะเป็นการใช้ผลผลิตแลกกับผลผลิตในเชิงใหม่ พ.ศ.2417 ผลผลิตบางอย่าง เช่น ข้าวหรือเกลือ อาจจะถูกใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมากกว่าสินค้าอื่น การใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนมีอยู่ประปราย มีการนำเข้าเบี้ยจากเมืองบอมเบย์ในอินเดีย ในขณะที่สยามพยายามจะบังคับใช้เงิน Tical¹⁰ (Hallett, 2021, p. 164) แต่ก็มึบันทึกระบุว่าผู้คนในหัวเมืองเหนือไม่เคยเห็นเงินไทยเลย ถ้าส่งให้ก็จะไม่มีใครรับ บางครั้งพบเงินพื้นเมืองเก่า ๆ ที่ตราประทับเลือนไปเกือบจะหมดแล้ว (Bock, 2019, p. 168) ในเวลาต่อมา เงินรูปปีที่ออกโดยรัฐบาลอังกฤษในอินเดียถูกนำมาใช้โดยพ่อค้าต่างชาติและเริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่าปริมาณน้อยมากเมื่อเทียบกับสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนที่ถูกนำมาใช้ในการทำธุรกรรมทั้งหมด (Samnieng, 2021, p. 45) ข้อมูลเหล่านี้บ่งบอกว่าชาวล้านนาไม่มีเงินสกุลหลักที่ใช้สำหรับการแลกเปลี่ยน สินค้าและเงินหลากหลายประเภทถูกนำมาใช้เป็นสื่อกลางตามความสะดวกในแต่ละท้องถิ่น

¹⁰ หน่วยเป็นภาษาอังกฤษของเงินบาทที่ผลิตโดยรัฐบาลสยาม

เมื่อปะติดปะต่อข้อมูลเหล่านี้เข้ากับกรอบการวิเคราะห์ด้วยสินค้าอุปโภคบริโภค ก็พอจะบอกได้ว่า ในลัทธิทุนนิยมก่อนหน้านั้น ที่ดิน แรงงาน และเงิน ยังไม่ได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า การจัดสรรที่ดินและการควบคุมแรงงานถูกกำหนดโดยกลไกของสังคมศักดินา ในขณะที่ตลาดยังฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สิ่งใดจะถูกกำหนดให้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนนั้นเกิดขึ้นเองจากการที่ผู้คนทำธุรกรรมร่วมกัน คาร์ล โพลานยี (Polanyi, 2016, p. 80) จึงเห็นว่า ระบบเศรษฐกิจเช่นนี้ยังคง “ฝังอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม”¹¹

4. บทกฎหมายและกฎระเบียบในฐานะกระแสน้ำของการพลิกผันครั้งใหญ่ในลัทธิ

4.1 บทกฎหมาย

เป็นที่ทราบกันดีว่าความไม่มั่นคงทั้งทางการเมืองและการเงินของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงต้นรัชสมัย เป็นเหตุให้ต้องเร่งปฏิรูประบบภาษีเพื่อหารายได้เข้ารัฐ เมื่อราคาประมูลสำหรับตำแหน่งเจ้าภาษีในลัทธิถูกตั้งสูงและต้องจ่ายเป็นตัวเงิน เหล่าเจ้าภาษีที่ชนะการประมูลก็ต้องเพิ่มอัตราภาษีและเก็บภาษีจากผู้คนในรูปตัวเงินรูปอื่นใด ระบบภาษีใหม่ทำให้ผู้คนในลัทธิได้รับผลกระทบในวงกว้าง มีบันทึกที่แสดงว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่ขอรับพระราชทานลดภาษี แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบกลับว่าการเก็บภาษีเป็นการเฉลี่ยเงินมาใช้สอยเพื่อบำรุงรักษามืองนั้น เป็นการรักษาสถาบันประโยชน์ความสุขของคนทั้งหมด นอกจากนี้พระองค์ยังตรัสกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ในทำนองว่าบางคนมักจะถามว่าก่อนนี้ไม่เคยมีการเก็บ เหตุใดบ้านเมืองจึงยังอยู่ได้ แต่ที่จริงแล้วนั้นเป็นการคิดสั้นเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงย่อมต้องเกิดขึ้นเพื่อรักษามืองไว้ พระราชดำรินี้แสดงถึงการพระราชทานความสำคัญกับการเก็บภาษีในลัทธิ และทรงหวังว่าภาษีจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

¹¹ การศึกษาในยุคหลังพยายามชี้ว่าการค้าขายในลัทธิเพียงพุมานานแล้วและมีส่วนในการขับเคลื่อนสังคม เช่น วิษณุ มาแก้ว (Makaew, 2021, p. 365) กล่าวว่า “การค้าภายในที่มีตลาดการบริโภคขนาดใหญ่ของสามัญชน โดยเฉพาะพวก ‘กลุ่มพีกะ’ ได้กลายเป็นกลไกที่จรรโลงเศรษฐกิจของลัทธิไปอีกระดับหนึ่ง” นี่คือนิยามที่เขาเรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดภายใต้โครงสร้างแบบจารีต” (Makaew, 2021, p. 379) แต่นี่ก็ไม่ได้หมายความว่า สังคมตลาดตามนิยามของโพลานยีเกิดขึ้นในลัทธิตั้งแต่ยุคจารีต กล่าวคือ ถึงแม้ตลาดในลัทธิจะมีขนาดใหญ่และเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้น แต่กิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ขึ้นนำวิถีชีวิตของผู้คน นั่นหมายความว่า “ตลาดบริโภคขนาดใหญ่” ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของเงื่อนไขทางสังคมดั้งเดิม

การปรับระบบการจัดเก็บภาษีหนึ่่นสร้างการเปลี่ยนแปลงกับสังคมลำนานาอย่างมาก (แต่ผู้เขียนไม่มั่นใจว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นไปในทางที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหวังเมื่อตอบจดหมายของเจ้าเมืองเชียงใหม่มากน้อยเพียงใด) เนื่องจากการเก็บภาษีเป็นตั่วเงินสร้างแรงจูงใจใหม่ให้กับการผลิตของผู้คน จากการผลิตเพื่อยังชีพสู่การผลิตเพื่อค้าขาย สิ่งแรกที่พวกเขาขายเพื่อหาเงินคือแรงงานของตนเอง ชาวนาใช้เวลานอกเหนือจากการทำนาในการประกอบอาชีพรับจ้าง เช่น รับจ้างแบกหาม ล่องเรือ ทำงานก่อสร้าง ในขณะที่ผู้ที่สามารถสร้างผลผลิตบางอย่างได้ เช่น ผ้า เครื่องจักรสาน เครื่องปั้นดินเผา ขวาน จอบ ฯลฯ ก็จำต้องมองหาหนทางที่จะแปลงผลผลิตของตนให้กลายเป็นตั่วเงิน ชูลีทธิ์ ชูชาติ (Choochart, 1980, pp. 69–74) จึงเห็นว่าตลาดที่เคยเป็นสถานที่พบปะของผู้คนในสังคมเริ่มกลายเป็นตลาดการค้าโดยมีพ่อค้าท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นคนกลางอำนวยความสะดวก

นอกจากนี้ เนื่องจากเงินที่ใช้ในชุมชนมีหลากหลายสกุลแต่สกุลที่สามารถนำไปจ่ายภาษีได้มีเพียงรูปเงินเดียวเท่านั้น พ่อค้าบางคนยังหากำไรจากการกินส่วนต่างอัตราแลกเปลี่ยนเมื่อชาวบ้านนำเงินมาแลกด้วย การกู้ยืมเงินระหว่างพ่อค้าเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่การเกิดขึ้นของการผลิตเพื่อขายและการเก็บภาษีเป็นตั่วเงินส่งผลให้การกู้ยืมเงินกลายเป็นกิจกรรมของผู้คนทั่วไปในสังคมในเชียงใหม่นายทุนเงินกู้จะเป็นชาวจีนที่เป็นพ่อค้าใหญ่หรือเจ้าภาษีนายอากรในท้องถิ่น (Boontosang, 2007, p. 105) พ่อค้าต่างชาติที่มีทุนทรัพย์และเครือข่ายการค้าในท้องถิ่นเริ่มปล่อยกู้แก่ชาวบ้านเพื่อทำการค้าในหมู่บ้าน (Samnieng, 2022, p. 47) ในขณะที่ผู้คนจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถหาเงินได้พอสำหรับการจ่ายภาษีจำต้องกู้เงินมาจ่าย (Samnieng, 2022, p. 87) การกู้ยืมและการแลกเปลี่ยนสกุลเงินที่เกิดขึ้นแสดงว่าเงินถูกซื้อขายผ่านกลไกตลาด เงินกลายเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบ

การเกิดขึ้นของตลาดผลผลิตและตลาดเงินส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในลำนานาอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ การเปลี่ยนเป้าหมายของการผลิตหมายถึงการเปลี่ยนเป้าหมายในการดำรงชีวิต แรงกดดันมากมายก่อตัวขึ้น ยกตัวอย่างเช่นเนื่องจากผลผลิตทางการเกษตรจะเน่าเสียเมื่อเวลาผ่านไปไม่นาน ลักษณะตามธรรมชาตินี้สร้างแรงกดดันให้ต้องขายผลผลิตให้ได้ก่อนที่จะเน่าเสียเพื่อรักษามูลค่าผลผลิตที่ตนผลิตได้ หรือสภาพอากาศแปรปรวนหรือภัยแล้งอาจจะทำให้ผลผลิตไม่ได้ตามที่คาดการณ์ซึ่งส่งผลต่อรายรับในรูปตั่วเงินที่ผู้คนจำเป็นต้องมี

สำหรับการจ่ายภาษี (Samnieng, 2021, pp. 81–82) ชูสิทธิ์ ชูชาติ (Choochart, 1980, p. 74) กล่าวว่า “ชาวนาบางคนก็ต้องจำนอง หรือขายทรัพย์สินสมบัติซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิต เช่น วัว ควาย ที่ดิน เพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินตรา” การกู้เงินและการจ่ายดอกเบี้ยเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมซึ่งสร้าง แรงงานที่เคยเพียงพอการผลิตเพื่อการดำรงชีวิตในแต่ละวันอาจจะไม่เพียงพอสำหรับการจ่ายดอกเบี้ยในอนาคต นี่เป็นแรงกดดันมหาศาลในการดำเนินชีวิต

ทั้งหมดนี้สะท้อนว่า การเกิดขึ้นของตลาดผลผลิตและตลาดเงินที่ชักนำผู้คนให้จำเป็นต้องเปลี่ยนรูปแบบในการดำเนินชีวิต ความกดดันทั้งหลายนี้เกิดขึ้นจากการทำลายเยื่อใยของโครงสร้างสังคมในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ กฎหมายพาณิชย์คือการขัดขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เป็นกระแสน้ำที่ผู้คนต้องขึ้นเพื่อพาสังคมในเชิงใหม่กลับไปยังจุดเดิม แม้ว่าสยามจะไม่ยกเลิกการเก็บภาษี แต่ก็ได้ปรับปรุงเปลี่ยนระบบเจ้าภาษี และลดการเก็บภาษีลงให้สอดคล้องตามการทำกรเกษตรในแต่ละหัวเมือง รวมทั้งสอดคล้องต่อเงื่อนไขจากสถานการณ์ทางธรรมชาติมากขึ้น และนำไปสู่ความพยายามที่จะลดความขุ่นเคืองใจของผู้คนผ่านการลดภาษีในหัวเมืองอื่น ดังที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการเก็บอากรค่าที่ดินในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ.119 (พ.ศ.2443) ที่ลดการเก็บภาษีแต่ละอย่างในแต่ละหัวเมืองลงตามความเหมาะสม แต่ได้เพิ่มการเก็บค่าแรงแทนเกณฑ์ขึ้น (Damrong Rajanubhab, 1900) ซึ่งนำไปสู่กฎครั้งถัดไปในเมืองแพร่

4.2 กฎหมาย

หลังจากที่สนธิสัญญาเบาว์ริงมีผลบังคับใช้ใน พ.ศ.2398 บริษัทป่าไม้จากต่างชาติทยอยเข้ามาขออนุญาตตัดไม้จากเจ้าของป่าซึ่งคือเจ้าเมืองต่าง ๆ ในดินแดนล้านนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่าสยามสมควรได้รับรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำ หากสยามเป็นรัฐที่กุมอำนาจในการให้อนุญาตแก่ทุนต่างชาติในการทำธุรกิจป่าไม้ สวัสดิ์ อ่องสกุล (Ongsakul, 2014, pp. 430–432) กล่าวว่า ตั้งแต่ พ.ศ.2417 รัฐบาลสยามได้ออกกฎหมายหลายประการเพื่อควบคุมการทำป่าไม้ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในถ้อยคำอำนาจในการออกใบอนุญาตให้แก่ผู้ทำป่าไม้ที่เคยอยู่ในมือของเจ้าเมืองล้านนาให้อยู่ในมือของรัฐบาลสยาม ตัวอย่างของกฎหมายเหล่านั้น ได้แก่ การกำหนดสัญญาในการให้สัมปทานที่ชัดเจน การกำหนดกระบวนการประมูลที่ชัดเจนเพื่อป้องกันการเรียกเก็บเงินค่าธรรมเนียมซ้ำซ้อน การควบคุมไม่ให้คนในบังคับของต่างชาติเข้ามาทำป่าไม้ยกเว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากสยาม ระบุค่าตอบแทนที่เหมาะสม และกำหนดการแบ่งค่าภาคหลวงระหว่างสยามกับเจ้าเมือง

ล้า่นนาผู้ซึ่งเป็นเจ้าของป่าไม้มาก่อน นอกจากนี้รัฐบาลสยามยังให้มีการศึกษาปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาการทำป่าไม้ที่ผ่านซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งกรมป่าไม้เพื่อดูแลกิจการ ป่าไม้ทั้งหมดใน พ.ศ.2439 มีการทำแผนที่ป่าไม้และกำหนดอาณาเขตที่สามารถ ตัดไม้ได้สำหรับป่าแต่ละผืน และกำหนดสิทธิที่ผู้ได้รับสัมปทานสามารถกระทำได้ ในอาณาเขตที่ตนได้รับอนุญาต

ทั้งหมดนี้คือความพยายามของสยามในการทำตัวเป็นผู้ให้อุปทาน (supplier) การทำป่าไม้ในดินแดนล้า่นนาแต่เพียงผู้เดียว ที่ดินและพื้นที่ป่าซึ่งเคยถูกมองว่า เป็นเครื่องมือสำหรับการปกครองโดยการมอบแก่ไพร่ฟ้าตามศักดินา ถูกแทนที่ โดยหลักการว่าด้วยกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สินซึ่งเป็นรากฐานของการกำหนด กฎเกณฑ์ในการทำธุรกิจ จากเดิมที่ไม้สักเท่านั้นที่ถูกซื้อขายเป็นสินค้า การแทรกตัว เข้ามาของสยามทำให้พื้นที่ป่าที่ไม้สักเจริญเติบโตกลายเป็นสินค้าที่มีลักษณะชัดเจน (เช่น มีพื้นที่ชัดเจน และมีจำนวนไม้สักที่ตัดได้ที่ชัดเจน) และมีราคาที่ชัดเจน (ค่าสัมปทาน) โดยมีนายทุนต่างชาติเป็นผู้ซื้อ (demonder) นั่นคือ พื้นที่ป่าถูกทำให้ เป็นสินค้าที่มีการซื้อขายในตลาด

การควบคุมไม่ให้คนในบังคับของต่างชาติสามารถเคลื่อนย้ายที่พำนักได้ ตามอำเภอใจเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้พื้นที่ป่าเป็นสินค้า ในทางหนึ่ง เมื่อคนงาน ของบริษัทหนึ่งถูกจำกัดให้อยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ปัญหาเรื่องการลู่ล้าพื้นที่ซึ่งเกิด จากคนพื้นเมืองหรือคนของบริษัทหนึ่งเข้าไปยังพื้นที่ที่อีกบริษัทหนึ่งได้รับสัมปทาน จึงกลายเป็นเรื่องผิดกฎหมายไปโดยปริยาย นี่ทำให้การกำหนดกรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่ ป่ามีความชัดเจนและมีผลบังคับใช้เป็นรูปธรรม และพื้นที่ป่าที่แน่นอนถูกนำมากำหนด ราคาผ่านกลไกตลาด ในอีกทางหนึ่ง สยามเล็งเห็นว่า ถึงแม้จะกำหนดกรรมสิทธิ์ เหนือพื้นที่ป่าได้ชัดเจน แต่พื้นที่ป่าก็ไม่สามารถกลายเป็นสินค้าได้หากปราศจาก ปัจจัยการผลิตสำคัญนั่นคือแรงงาน ในสภาวะที่การขยายตัวของธุรกิจป่าไม้ทำให้ เกิดการจ้างงาน การควบคุมดังกล่าวจึงเป็นการรับประกันว่าการเคลื่อนย้ายแรงงาน ครั้งใหญ่จนกระทั่งเกิดการขาดแคลนแรงงานในบางพื้นที่จะไม่เกิดขึ้น ซึ่งความ พยายามลดความไม่แน่นอนของอุปทานแรงงานถูกส้าทับด้วยนโยบายอีกประการหนึ่ง คือ การอนุญาตให้ไพร่สามารถเลือกจ่ายค่าแรงแทนเกณฑ์ปีละ 4 บาท เพื่อแลกกับ การไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน นี่ทำให้ผู้คนจำนวนไม่น้อยเลือกจ่ายค่าแรงแทนเกณฑ์ เพื่อความอิสระในการเข้าสู่ตลาดแรงงานไปเป็นลูกจ้างในธุรกิจป่าไม้

การทำให้พื้นที่ป่าและแรงงานกลายเป็นสินค้าส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวเงี้ยวอย่างมาก ถึงแม้ชาวเงี้ยวจะถูกมองว่าเป็นคนต่างถิ่นหรือคนกลุ่มน้อย แต่พวกเขาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาเป็นเวลานาน วิถีชีวิตของพวกเขาพึ่งพาทรัพยากรในป่า การเข้าป่าเพื่อล่าสัตว์และหาของป่าเป็นกิจกรรมที่พวกเขาทำเพื่อดำรงชีวิตมาแต่โบราณ ชัยพงษ์ สำเียง (Samnieng, 2021, p. 103) ระบุว่า การกำหนดอาณาเขตของพื้นที่ป่าและการพิจารณาว่าชาวเงี้ยวเป็น “คนนอก” ทำให้พวกเขาไม่สามารถหากินแบบที่เคยทำได้ การเข้าป่าโดยไม่ได้รับอนุญาตกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายในเอกสารของข้าหลวงสยามในเมืองแพร่เกี่ยวกับประกาศจากสยามกล่าวถึงการห้ามชาวเงี้ยวไม่ให้ฟันไคร้รอบทางหลวง ใกล้บ้านเรือนหรือในป่าไม้สัก การห้ามไม่ให้ตัดฟันไม้สักและเอาไม้ออกจากป่าโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่และประกาศถึงคนที่อ้างตนในบังคับต่างประเทศอย่างเงี้ยว พม่า และขมุว่า หากจะสร้างบ้านเรือนต้องไปขออนุญาตจากรัฐบาลสยามก่อน ในขณะเดียวกัน ดังที่กล่าวไปแล้วว่าชาวเงี้ยวจำนวนไม่น้อยประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าทางไกลที่ทำมาหากินบนเส้นทางการค้าระหว่างเมือง การจำกัดการเคลื่อนย้ายชาวเงี้ยวโดยหวังว่าจะสร้างอุปทานแรงงานให้แก่กิจการป่าไม้จึงสร้างอุปสรรคแก่ชาวเงี้ยวต่อการเดินทางบนเส้นทางการค้าดังที่เคยทำมาแต่โบราณ ดังที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (Surasak Montri, 1902a, p. 181) บันทึกว่ามีชาวเงี้ยวผู้หนึ่งยื่นหนังสือต่อมิสเตอร์โลย ผู้ช่วยกงสุลอังกฤษประจำเมืองน่าน และได้บันทึกกระบวนการขอหนังสือเดินทางว่า “คนบังคับไปค้าขายเณไปขอหนังสือเดินทางต้องให้คนลาวเมืองแพร่ไปรับประกัน เมื่อครั้งไปหาคนลาดคนลาวมารับตัวประกันตัวลาวกลับว่าสู้เป็นคนในบังคับโดยไม่ได้ ครั้นมาคนในบังคับเหมือนอันรับตัวพวกข้าหลวงที่ออกหนังสือเดินทางนั้น กลับว่าคนบังคับเหมือนกันรับตัวออกหนังสือยังไม่ได้”

การกลายเป็นสินค้าของพื้นที่ป่าทำให้เจ้าของทุนต่างชาติซึ่งมีชีวิตที่ห่างไกลจากป่าคนละซีกโลกสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ ในขณะที่ชาวเงี้ยวที่อยู่ใกล้ชิดกับป่าถูกกีดกันสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่า ในขณะเดียวกัน การเดินทางซึ่งเคยเป็นวิถีชีวิตของชาวเงี้ยวกลับถูกทำลายไปสิ้น ความพยายามของสยามในการสร้างตลาดที่กำกับดูแลตัวเองสำหรับที่ดินและแรงงานได้ทำลายเอื้อเอื้อของโครงสร้างสังคมกบฏจึงเกิดขึ้นในฐานะกระแสตอบโต้การเกิดขึ้นของตลาด ในจดหมายของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (Surasak Montri, 1902b, pp. 339–340) มีการกล่าวถึงบันทึกของชาวอังกฤษเกี่ยวกับการร่วมประชุมระหว่างชาวอังกฤษกับ “หัวหน้าเงี้ยว” ซึ่ง “หัวหน้าเงี้ยว” บอกว่าการก่อกบฏเงี้ยวมีสาเหตุมาจาก “การกดขี่ข่มเหงไม่หยุดหย่อน

ของราชการไทย เช่น 1) คนในบังคับอังกฤษเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติที่เป็นที่ดินไม่ได้ 2) การเดินทางไปไหนมาไหนโดยไม่มีหนังสืออนุญาตไม่ได้ ซึ่งต้องยื่นคำร้องเป็นชั้น ๆ และมักจะถูกปฏิเสธ 3) ชาวเงี้ยวเช่นเดียวกับชาวเมืองทั่วไปไม่เคยได้รับอนุญาตเมื่อยื่นคำร้องขอตัดไม้ เพื่อสร้างวัดหรือสถานที่ใด ๆ โดยไม่ต้อง เสียค่าธรรมเนียม”

5. บทสรุป: Laissez-faire เกิดจากการวางแผน กบฏจึงตอบโต้คนวางแผน

บทความนี้เกิดจากความสงสัยว่า ถ้าการอพยพคือวิธีหนึ่งในการเอาตัวรอดจากความยากลำบากของชาวล้านนาตั้งแต่โบราณ เพราะเหตุใดพวกเขาจำนวนหนึ่งจึงไม่อพยพหนีความลำบากที่เกิดจากการแทรกแซงของสยามในช่วงทศวรรษ 2430 ถึง 2440 แต่ตัดสินใจร่วมกันลุกฮือเพื่อสู้กับอำนาจของสยาม จนทำให้เกิดการต่อสู้ที่ต้องจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ นั่นคือ กบฏพญาผาบใน พ.ศ.2432 และกบฏเงี้ยวใน พ.ศ.2445 ระยะเวลาที่แตกต่างกัน 13 ปี ของกบฏทั้งสองครั้งอาจจะทำให้สภาพสังคมในเชียงใหม่และแพร่มีความแตกต่างกันหลายประการ แต่ผู้เขียนเชื่อว่าปัจจัยที่กบฏทั้งสองครั้งมีร่วมกันก็คือ ผู้คนจำนวนหนึ่งต้องรู้สึกถึงความยากลำบากที่เกิดขึ้นนั้นรุนแรงและแผ่ขยายเป็นวงกว้างจนกระทั่งรู้สึกว่าการอพยพไม่สามารถช่วยให้หลบหนีจากความยากลำบากที่เกิดขึ้นได้ นั่นคือ ความยากลำบากต้องเกิดขึ้นจากการพลิกผันครั้งใหญ่ในสังคมซึ่งโปลานียอธิบายว่าเป็นการเกิดขึ้นของสังคมตลาดซึ่งแรงจูงใจในการหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจผ่านระบบตลาดเป็นสิ่งที่ชี้นำความเป็นไปของสังคม

คาร์ล โปลานยี (Polanyi, 2016, p. 199) กล่าวว่า “Laissez-faire เกิดจากการวางแผน”¹² สยามมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดตลาดในดินแดนล้านนาผลที่เกิดขึ้นก็คือ พื้นที่ป่า แรงงาน และเงินถูกแปลงให้เป็นสินค้า อย่างไรก็ตามทั้งสามสิ่งไม่ได้มีธรรมชาติเป็นสินค้าแต่กลับถูกทำให้กลายเป็นสินค้าซึ่งโปลานยีเรียกว่าสินค้าอุปโภคบริโภค ตลาดของสินค้าทั้งสามไม่ได้สอดคล้องกับความเป็นไปของสังคมในยุคศักดินา เชื่อเหี้ยที่เคยยึดโยงผู้คนในสังคมถูกทำลายลง การปรากฏขึ้นของระบบตลาดนี้ส่งอิทธิพลกว้างขวางอย่างไม่เคยมีมาก่อน ในอดีตเมื่อไพร่ไม่พอใจ

¹² Laissez-Faire หมายถึง หลักการทางเศรษฐศาสตร์ที่เชื่อว่ารัฐบาลไม่ควรแทรกแซงเศรษฐกิจ การปล่อยให้เศรษฐกิจดำเนินไปด้วยตัวเองเป็นแนวทางที่สร้างประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด ข้อความ “Laissez-faire เกิดจากการวางแผน (Laissez-faire is planned)” จึงเป็นการเสียดสีว่าการปล่อยให้เศรษฐกิจดำเนินไปโดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐบาลเกิดขึ้นและดำเนินการโดยการแทรกแซงของรัฐบาล

มูลนายของตนก็อาจจะหลบหนีไปพึ่งบารมีของมูลนายคนใหม่ แต่ในยุคที่สยามพยายามแปลงแรงงานไพร่ให้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภค การหลบหนีเท่าที่พวกเขาจะกระทำได้ ไม่ได้ทำให้เขาค้างชีวิตรอดได้โดยไม่ต้องขายแรงงานของตน กลไกตลาดที่ครอบงำวิถีชีวิตของพวกเขาใหม่ไม่ว่าจะอพยพไปอยู่ที่ใดก็ตาม นี่ทำให้พวกเขาต้องลุกขึ้นสู้ด้วยหวังว่าการใช้กำลังจะทำให้พวกเขาสามารถรักษาสภาพสังคมดั้งเดิมของตนไว้ได้ และด้วยคู่ต่อสู้ของพวกเขาคือรัฐ พวกเขาจึงกลายเป็นกบฏในหน้าประวัติศาสตร์ที่บัญญัติโดยรัฐไทย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้พัฒนามาจากปริญญานิพนธ์ของ นางสาวนัฏฐิญา แก้วแกมทอง เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างตลาด สินค้าจำแลง และการก่อกบฏในหัวเมืองล้านนา ภายใต้การปกครองของสยาม ช่วง พ.ศ.2369-2451” ซึ่งมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นภนต์ ภูมมา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรเศรษฐศาสตรบัณฑิต เสนอต่อคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในช่วงท้ายของปีการศึกษา 2565 ผู้เขียนขอขอบคุณกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชญาณี ชวะโนทัย และผู้ประเมินบทความทั้ง 3 ท่าน สำหรับคำแนะนำที่มีประโยชน์

References

- Bock, C. (2019). *Thongthin sayam yuk phraphutthachaoluang* (in Thai). [Temples and elephants: Travels in Siam 1881-1882] (6th ed.). (S. Pantarangsri & A. Teekhara, Trans). Nonthaburi: Sripanya.
- Boontosang, B. (2007). *Phatthana kan kan praptua thang kanmueang khong klum amnat thongthin phailang kan phanuak dindaen khong sayam (phoso 2442-2547): Korani sueksa trakun na Chiang mai* (in Thai). [Development of political adjustment of local power groups after the Thai Kingdom's annexation policy (A.D. 1899-2004): A case study of the Na Chiang Mai family] (Master's Thesis). Chiang Mai: Chiang Mai University.

- Chandramart, Luang. (1902). *Chotmai thueng somdet phrachaoborommawongthoe kromphraya damrong rachanuphap long wanthi 8 singhakhom 2445* (in Thai) [Letter to Prince Damrong Rajanubhab Dated 8th August 1902]. Bangkok: Office of Literature and History.
- Choochart, C. (1979). Kabot phaya phap (prap songkhram): Kabot chaona nai phaknuea (in Thai). [Phaya Phap (Prap Songkram) rebellion: The farmers' rebellion in the North]. *Journal of Social Sciences*, 3(2), 53–63.
- Choochart, C. (1980). *Wiwatthanakan setthakit muban nai phaknuea khong prathet thai Phoso 2394–2475* (in Thai). [The evolution of the village economy in northern Thailand B.E.1851–1932] (Master's Thesis). Bangkok: Srinakharinwirot University.
- Choochart, C. (1984). Kan phalit phuea liang tua–eng nai sangkhom sakdina: Sueksa chapho kan phalit radap muban nai phaknuea khong prathet thai phoso 1839–2475 [Self-sufficient production in a feudal society: A study of village-level production in northern Thailand from B.E.1296–1932]. In C. Natsupa and S. Manarangsang (Eds.), *Prawattisat setthakit thai chonthueng phoso 2484* (in Thai). [The history of the Thai economy until 1941] (pp. 351–378). Bangkok: Thammasat University.
- Damrong Rajanubhab, Prince. (1900). *Chotmai het ratchakan thi 5* (in Thai). [Chronicles of King Rama 5] [microfilm]. Bangkok: National Archive of Thailand.
- Goodwin, G. (2020). Fictitious commodification and agrarian change: Indigenous peoples and land markets in Highland Ecuador. *Journal of Agrarian Change*, 21(1), 3–24. doi: <https://doi.org/10.1111/joac.12368>
- Hallett, H. (2021). *Thong lanna bon lang chang khong hon ha laet phoso 2427* (in Thai). [A thousand miles on an elephant in the Shan States]. (S. Parnpo, Trans). Bangkok: River Books.
- Langthaler, E., & Schüßler, E. (2019). Commodity studies with Polanyi: Disembedding and re-embedding labour and land in contemporary capitalism. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 44, 217–219. doi: <https://doi.org/10.1007/s11614-019-00339-2>

- Makaew, W. (2021). *Yuk thong lanna prawattisat setthakit lae samanchon* (in Thai). The golden age of Lanna, economic history and commoners. Bangkok: Matichon.
- Ongsakul, S. (2014). *Prawattisat lanna* (in Thai). [The history of Lanna] (10th ed.). Bangkok: Amarin.
- Osborne, T., & Shapiro–Garza, E. (2017). Embedding carbon markets: Complicating commodification of ecosystem services in Mexico’s forests. *Annals of the American Association of Geographer*, 108(1), 88–105. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/24694452.2017.1343657>
- Polanyi, K. (2016). *Muea lok phlik phan: Kan patiwat utsahakam chut kamnoet kanmueang lae setthakit yuk patchuban* (in Thai). [The great transformation: The political and economic origins of our time] (P. Weerapaspong, Trans.). Nonthaburi: Samesky.
- Raksat, Y. (1989). *Kan plianplaeng thang kanmueang lae setthakit nai phaknuea khong prathet thai kap kabot ngiao phoso 2445* (in Thai). [The politico–economic change in Northern Thailand and the Shan rebellion A.D.1902] (Master’s Thesis). Bangkok: Chulalongkorn University.
- Saesiew, L. (2002). *200 pi phama nai lanna* (in Thai). [200 years of Burma in Lanna]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Samnieng, C. (2021). “*Kabot ngiao*” *kanmueang khong khwam song cham: Prawattisat khabuan kan khluanwai khong “khon lanna”* (in Thai). [“The Ngiao rebellion” The politics of memory: The history of Lanna people’s movement]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Samnieng, C. (2022). *Chao phokha chaona naithun lae khruetakhai thurakit: Kan kotua khong klum thun nai prawattisat setthakit lanna* (in Thai). [Monarchs, merchants, farmers, capitalists, and business network: The formation of capital conglomerates in Lanna economic history] (2nd ed.). Bangkok: Siam Publisher.

- Setthakul, R. (2009). *Prawattisat setthakit watthanatham aeng Chiang Mai–Lamphun* (in Thai). [The economic and cultural history of Chiang Mai–Lamphun valley]. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Srisuriyatchawaranuwat, Phraya. (1902). *Samnao thorelek lap khong phraya si su riya rat wara nu wat long wanthi 27 karakadakhom 2445* (in Thai). [Confidential telegraph of Phraya Srisuriyatchawaranuwat dated 27th July 1902]. Bangkok: Office of Literature and History.
- Surasak Montri, Chao Phraya. (1902a). *Chotmai thueng somdet phrachaaborommawongthoe kromphraya damrong ra chanu phap long wanthi 30 karakadakhom 2445* (in Thai). [Letter to Prince Damrong Rajanubhab dated 30th July 1902]. Bangkok: Office of Literature and History.
- Surasak Montri, Chao Phraya. (1902b). *Chotmai thueng somdet phrachaaborommawongthoe kromphraya damrong ra chanu phap long wanthi 28 singhakhom 2445* (in Thai). [Letter to Prince Damrong Rajanubhab dated 28th August 1902]. Bangkok: Office of Literature and History.
- Surasak Montri, Chao Phraya. (1902c). *Chotmai thueng somdet phrachaaborommawongthoe kromphraya damrong ra chanu phap* (in Thai). [Letter to Prince Damrong Rajanubhab]. Bangkok: Office of Literature and History.
- Tantikul, N. (2003). *Wirakam phaya phap (nan te cha haeng khwaeng nong chom san sai)* (in Thai). [Phaya Phap's bravery (Nan Techa of Sansai village)]. Chiang Mai: Mingkwan.
- Visetphuthorn, Luang. (1902). *Chotmai thueng senabodi krasuang mahatthai* (in Thai). [Letter to the Minister of Interior]. The Ngiao rebellion archive (Collection of Historical Archives no. 75). Bangkok: Office of Literature and History.